

Перекладацтво

Ірина Піговська

УДК 81'25–051:821.111Шек7Гам030-161.2

“ГАМЛЕТ” НАШ І ПОЛЬСЬКИЙ

Дослідниця здійснює порівняння деяких фрагментів “Гамлета” Шекспіра в оригіналі, перекладах польського поета Станіслава Бараньчака та українського поета Юрія Андруховича. Доходить висновку про велику міру запозичення Ю. Андруховичем слів та висловів власне з польського перекладу.

Ключові слова: Шекспір, переклад, порівняння, зіставлення, інтерпретація.

Iryna Pihovska. “Hamlet” of ours and the Polish one

Some fragments of the original Shakespeare’s “Hamlet” have been compared with the translations of the Polish poet Stanislaw Barańczak and Ukrainian writer Yuriy Andrukhovych. The researcher states that Ukrainian translation has a lot of words and expressions borrowed from Polish translation.

Key words: Shakespeare, translation, comparison, interpretation.

В одному з нещодавно опублікованих листів Оксани Забужко до Юрія Шевельова існує цікава ремарка: мовляв, за чутками, Юрій Андрухович переклав свого “Гамлета” з польської [1, 284]. Тим часом сам письменник, презентуючи свій переклад у вересні 2008 р. на львівському Форумі видавців, розповів, що у 1999 р., розпочавши роботу, отримав у подарунок переклад “Гамлета” польським поетом Станіславом Бараньчаком. Андрухович зазначив, що “використав підхід Бараньчака як певний ключ” для “стягнення тексту з котурнів класики”, і саме цей текст став “останньою крапкою, що переконала: над цим буде дуже цікаво працювати”. Звісно, знайомство з “постмодерним інструментарієм перекладу” близькоспорідненої мови не дає підстав для звинувачень у вторинності й підміні англійського першоджерела чужим перекладом. Натомість існують підстави для порівняння цих двох перекладів і з’ясування міри їх спорідненості.

Як розповів один із учасників перекладацької майстерні ЛНУ Остап Сливинський, таке порівняння робилося на семінарі майстерні ще в 2001 р., невдовзі після публікації в журналі “Четвер” (№10, 2000 р.) попередньої версії новітнього українського “Гамлета”. Проте факт і висновки цього зіставлення не набули широкого розголосу, а останніми роками перекладознавці (зокрема професор Марк Соколянський у високофаховій статті, опублікованій на “ЛітАкценті”) не брали під сумнів, що “визнаний письменник працював саме з англійським оригіналом твору” [4]. Отже, це питання навряд чи можна вважати закритим, і варто дати українській читацькій публіці змогу об’єктивно оцінити самостійність остаточної, книжкової версії.

Нижче подано вибрані фрагменти, котрих достатньо для певних висновків. У польському й українському текстах акцентовано слова й вислови або зовсім відсутні в Шекспіра, або позначені ідіоматичною, семантичною чи навіть фонетичною еквівалентністю, що не могла бути випадковою і впливати просто з орієнтації на англійське першоджерело (сумнівів у цьому не лишається після порівняння з відповідними рядками з раніших українських перекладів, як-от

Леоніда Гребінки). Є підозра, що не могла ця еквівалентність впливати із самої тільки спільності методологічних засад “розкласизації класика”.

<p>O! That this too too solid flesh would melt, Thaw and resolve itself into a dew Or that the Everlasting had not fix'd His canon 'gainst self-slaughter! O God! God! How weary, stale, flat, and unprofitable Seem to me all the uses of this world. Fie on 't! Ah fie! 'tis an unweeded garden, That grows to seed; things rank and gross in nature Possess it merely. (1.2.129–137)</p>	<p>Gdyby ten <u>balast</u> przyziemnego ciała Mógł się <u>rozpłynąć</u>, rozwiać w lotną rosę; Gdyby <u>nam Stwórca nie odebrał prawa</u> Do samobójczej śmierci! Boże święty, Jak <u>nudna</u>, stęchła, płaska i jałowa Jest każda z ziemskich spraw, <u>cały ten świat!</u> <u>Świat? Śmiechu warte:</u> nieplewiony ogród, Gdzie się <u>panoszy zielsko</u> ordynarnej <u>Ludzkiej podłości.</u></p>	<p>Якби ж це тіло, цей <u>баласт</u>, ця маса Розсипатися, <u>звіятись</u> могла! Якби <u>Творець нас не позбавив права</u> Самих себе вбивати! Милий Боже, Яке <u>нудне</u>, огидне та безглузде Усе навколо, все, <u>увесь</u> <u>цей світ!</u> <u>Світ? Вартий свисту:</u> вчяхлий город, Де <u>приндиться</u> лише падлюче <u>зілля</u> І дрантя <u>людське.</u></p>
<p>[...] and yet within a month, Let me not think on't. Frailty, thy name is woman! (1.2.145–146)</p>	<p>A jednak miesiąc nie upłynął (zresztą, Czemu się dziwić? słabość <u>jest rodzaju</u> <u>Żeńskiego)</u></p>	<p>І от минув якийсь нещасний місяць (Відомо – слово “хтивість”, як і “хиткість”, <u>Жіночий має рід)</u></p>
<p>But good my brother, Do not, as some ungracious pastors do, Show me the steep and thorny way to heaven, Whiles like a puffed and reckless libertine Himself the primrose path of dalliance treads, And recks not his own rede. (1.3.46–51)</p>	<p>A jednak miesiąc nie upłynął (zresztą, Lecz ty sam nie bądź jak ci kaznodzieje, Co pchają nas na stromą i ciernistą Ścieżkę do nieba, a sami tymczasem Na libertyński, <u>rozpasany</u> sposób Zwiedzają szlaki miłosnych podbojów I z własnych kazań nic sobie nie robią.</p>	<p>Але, мій брате, І ти не будь, як пастирі фальшиві, Що на словах про терни і про небо, Самі ж тим часом досить ліберальні До власних <u>розперезаних</u> бажань. Та й проповідей теж.</p>
<p>LORD POLONIUS Yet here, Laertes! aboard, aboard, for shame! The wind sits in the shoulder of your sail, And you are stay'd for. There; my blessing with thee! And these few precepts in thy memory See thou character. Give thy thoughts no tongue, Nor any unproportioned thought his act. Be thou familiar, but by no means vulgar. Those friends thou hast, and their adoption tried,</p>	<p>POLONIUSZ Ty jeszcze tutaj? Na pokład, na pokład! Wiatr już dłoń kładzie na ramieniu żagla, Statek <u>na ciebie tylko czeka.</u> <u>W drogę!</u> Z błogosławieństwem weź te parę <u>przestróg</u> I zapisz je w pamięci. Niestosownej Myśli nie zmieniaj w słowo ani w czyn. Z ludźmi bądź <u>prosty, ale nie prostacki.</u> Przyjaciół, zwłaszcza tych wypróbowanych,</p>	<p>ПОЛОНІЙ О, він ще тут! Лаерте, швидше, в темпі, На корабель – вже у вітрилах вітер, І всі тебе чекають. <u>На дорогу</u> З моїм благословенням <u>застороги</u> Мої прийми. Скажім, не кожну думку Доводь до язика, тим більше – вчинку. Поводься <u>просто. Та не простацьки.</u> Тих друзів, котрі витримали іспит,</p>

<p>Grapple them to thy soul with hoops of steel; But do not dull thy palm with entertainment Of each new-hatch'd, unfledged comrade. [...] Neither a borrower nor a lender be; For loan oft loses both itself and friend, And borrowing dulls the edge of husbandry. (1.3.55–65, 75–77)</p>	<p>Przykuj do serca stalową obręczą, Lecz <u>nie</u> podawaj <u>ręki</u> <u>pierwszym</u> <u>lepszym</u> Nieopierzonym chłystkom. [...] Pożyczek nie bierz ani nie udzielaj, Bo dług <u>to</u> <u>zawsze</u> <u>strata</u> – <u>czy</u> <u>pieniędzy</u>. <u>Czy</u> <u>przyjaciela</u>: zresztą pożyczanie Z gospodarnością nie bardzo się godzi</p>	<p>Сталевим обручем затисни біля Самого серця. <u>Першим-</u> <u>ліпшим</u> <u>типам</u> <u>Руки не подавай</u> [...] Ніяких позичань – ні ти, ні в тебе – Не допускай: борги – <u>це</u> <u>завжди</u> <u>втрата</u> <u>Як не грошей, то друга</u>: позичання Ніколи не замінять господарність.</p>
<p>HAMLET There's ne'er a villain dwelling in all Denmark But he's an arrant knave. (1.5.123–124)</p>	<p>HAMLET Nie ma w całej Danii Więszego łotra <u>niż</u> – skończony fajdak.</p>	<p>ГАМЛЕТ Ніде в державі данській не знайти Мерзотнішого злодія, <u>ніж</u>... підлий.</p>
<p>...for the play, I remember, pleased not the million; 'twas caviare to the general [...] I remember, one said there were no sallats in the lines to make the matter savoury, nor no matter in the phrase that might indict the author of affectation; but called it an honest method, as wholesome as sweet, and by very much more handsome than fine (2.2.424–426, 429–434)</p>	<p>...nie spodobała się <u>szerokiej publiczności</u>. I nic dziwnego, bo nie można motłochu karmić kawiozem.[...] Ktoś powiedział, pamiętam, że <u>nie</u> <u>ma</u> w tej sztuce <u>fragmentów</u> <u>pieprzonych</u> <u>ani</u> <u>przesłodzonych</u>, <u>za</u> <u>to</u> <u>całość</u> <u>jest</u> <u>smaczna</u>, <u>pożywna</u> <u>i</u> <u>przyrządzona</u> <u>rzetelnie</u>.</p>	<p>...п'еса, пам'ятаю, не була сприйнята <u>масовою публікою</u> – то був кав'яр для обраних.[...] Ще пригадую, хтось казав, що в усій речі <u>не знайти шматків</u> <u>ані</u> <u>переперчених</u>, <u>ані</u> <u>пересолоджених</u>, <u>зате</u> <u>в</u> <u>цілому</u> <u>вся</u> <u>вона</u> <u>смачна</u>, <u>старанно</u> <u>приготовлена</u> <u>i</u> <u>несе</u> <u>поживу</u> <u>не</u> <u>тільки</u> <u>для</u> <u>розуму</u>.</p>
<p>Her father and myself, lawful espials, Will so bestow ourselves that, seeing, unseen, We may of their encounter frankly judge[...](3.1.32–34)</p>	<p>My z Poloniuszem (<u>dwaj ojcowie</u>, zatem Dwaj szpiedzy, można powiedzieć, legalni), Patrząc z ukrycia, sami niewidoczni, Będziemy mogli <u>ocenić</u> <u>bezstronnie</u>[...]</p>	<p>А ми <u>удвох</u> із батьком Її, <u>отці</u> законні, тобто шпиги В законі, все побачимо зі сховку, Самі невидимі – і <u>безсторонньо</u> <u>Оцінимо</u>[...]</p>
<p>O, it offends me to the soul to hear a robustious periwig-pated fellow tear a passion to tatters, to very rags, to split the ears of the groundlings, who for the most part are capable of nothing but inexplicable dumbshows and noise (3.2.8–12)</p>	<p>Rani mnie do żywego, kiedy słyszę, jak jakiś krzykacz w peruce drze się tak, że rwie namiętność w strzępy i szmaty; a tymczasem <u>ogłuszona galeria</u> i tak nic nie rozumie <u>z tego</u> <u>pokazu</u> <u>miotania</u> <u>się</u> <u>i</u> <u>wrasku</u>.</p>	<p>Мене аж вивертає, коли чую, як голосиситий кретин у перуці роздирає на шмаття суть нещасного монологу, а <u>оглушена</u> <u>прибита гальорка</u> вже нічого не годна втямити <u>в</u> <u>усьому</u> <u>цьому</u> <u>смиканні</u> <u>та</u> <u>верещанні</u>.</p>
<p>[...]farewell! I took thee for thy better: take thy fortune; Thou find'st to be too busy is some danger. (3.4.32–34)</p>	<p>Żegnaj! Myślałem, że to ktoś ważniejszy. Cóż, miałeś pecha. <u>Nietrudno</u> <u>się</u> <u>na</u> <u>coś</u> <u>Nadziać</u>, <u>gdy</u> <u>pchamy</u> <u>się</u> <u>tam</u>, <u>gdzie</u> <u>nie</u> <u>trzeba</u>.</p>	<p>Прощай, [...] Я сподівався, буде більша риба. Не повезло. <u>Так</u> <u>просто</u> <u>напоротись</u>. <u>Якщо</u> <u>постійно</u> <u>пхатись</u>, <u>де</u> <u>не</u> <u>треба</u></p>

Could you on this fair mountain leave to feed, And batten on this moor? (3.4.66–67)	<u>Czy jesteś owcą, która z górskich pastwisk</u> Bezmyślnie zbiega na grząskie mokradła?	<u>Хіба вівцею стали ви, щоб з гір,</u> З ясних <u>пасовиць</u> заблудити в твань?
---	--	---

А от кілька тих “неперекладних” шекспірівських кунштників, які й становлять головну проблему для перекладача. Схоже на те, що Андрухович долає важкі місця, спираючись на міцне плече польського попередника. Ось, наприклад, фрагмент, який заслужив на похвальний коментар від Л. Коломієць: “цікавою рисою цього перекладу виявляється вторинна словогра, створювана самим Ю. Андруховичем” [2]. Маємо нагоду оцінити самостійність словогри:

KING CLAUDIUS I have nothing with this answer, Hamlet; these words are not mine. HAMLET No, nor mine now. (3.2.94–96)	KRÓL A cóż to za odpowiedź, Hamlecie? Te słowa do mnie <u>nie trafiły</u> . HAMLET A ze mnie już <u>uleciały</u> .	КОРОЛЬ Це що ж за така відповідь, Гамлете? До нас такі слова <u>не доходять</u> . ГАМЛЕТ А з нас уже <u>вийшли</u> .
--	---	---

Нижче – розмова гробокопів. Головна проблема – переклад “bore arms” (мав руки – носив зброю – мав родовий герб):

First Clown There is no ancient gentleman but gardeners, ditchers, and grave-makers: they hold up Adam’s profession. S-nd Clown Was he a gentleman? First Clown He was the first that ever bore arms. S-nd Clown Why, he had none. First Clown What, art a heathen? How dost thou understand the Scripture? The Scripture says ‘Adam digged.’ could he dig without arms? I’ll put another question to thee: if thou answerest me not to the purpose, confess thyself– [...] S-nd Clown ‘Who builds stronger than a mason, a shipwright, or a carpenter?’ First Clown Ay, tell me that, and unyoke. (5.1.28–37, 48–50)	GRABARZ 1 Prawdziwa arystokracja na tym świecie to tylko ogrodnicy, kopacze i grabarze. Ich zawód ciągnie się aż od Adama. GRABARZ 2 To Adam był <u>dobrze urodzony?</u> GRABARZ 1 Raczej <u>dobrze ulepiony</u> . GRABARZ 2 <u>No właśnie: nie miał przodków, herbu ani ziemi.</u> GRABARZ 1 A ty co, poganin? Pisma Świętego nie rozumiesz? Pismo powiada: Adam <u>uprawiał ziemię. Uprawiał, czyli kopał, a skoro kopał ziemię, to ją miał, bo gdyby nie miał, to co by kopał? Piłkę? Zadam ci jeszcze jedno pytanie. Jak odpowiesz nie do rzeczy, to możesz się uważać za...[...]</u> GRABARZ 2 “Kto buduje solidniej niż murarz, cieśla, albo majster w sto-czni?” GRABARZ 1 Właśnie, odpowiedz i możesz odesłać mózg <u>na zasłużony spoczynek</u> .	1-й блазень Хоча справжня еліта на цій землі – це садівники, землекопи і гробарі. Наш фах починається від самого Адама. 2-й блазень То Адам теж був <u>благородний?</u> 1-й блазень Краще сказати – <u>благоліпний, виплелений</u> тобто. 2-й блазень <u>І те правда: не було в нього ні роду, ні землі.</u> 1-й блазень Та ти що – нехрещений? Святого Письма не бачив? Сказано ж: “Адам <u>обробляв землю</u> ”. <u>Обробляв, себто копав, а як копав, то значить і мав.</u> От я тобі ще одне питання на засипку. Як відповіш подурному, то вважай себе... [...] 2-й блазень Хто буде надійніше від муляра, тесли чи корабельника? 1-й блазень Саме так. Відгадаєш – і <u>на заслужений спочинок</u> .
--	--	---

Ще одна славетна “цвинтарна проблема”: переклад гри значень слова “fine” (штраф, визиск – зграбний – дрібний):

<p>This fellow might be in's time a great buyer of land, with his statutes, his recognizances, his fines, his double vouchers, his recoveries: is this the fine of his fines, and the recovery of his recoveries, to have his fine pate full of fine dirt? will his vouchers vouch him no more of his purchases, and double ones too, than the length and breadth of a pair of indentures? (5.1.98–105)</p>	<p>A może był to w swoim czasie wielki <u>spekulant</u> dobrami ziemskimi, <u>tkwiący po uszy</u> w transakcjach, hipotekach, wekslach, <u>aktach i kontraktach</u>? To ma więc być jego akt ostatni – akt zgonu? <u>To mu tylko pozostało z posiadanych nieruchomości – jego własna nieruchomość</u>? Z posiadanych ziem – ta ziemia, która wypełnia mu czaszkę? <u>Kto mu teraz pożyczy</u> pieniędzy na rozszerzenie włości, skoro ma już działkę dość szeroką – taką, którą można nakryć jednym aktem kupna i jego duplikatem?</p>	<p>А може, свого часу це був спритний земельний <u>спекулянт, по шию загрузлий</u> у своїх векселях, заставах, гіпотеках, інвестиціях, трансвестиціях, <u>актах і контрактах</u>? Тепер маємо перед собою останню з його операцій – операцію на черепі. <u>А з усієї нажитої</u> власності, тобто <u>нерухомості, лишилася йому тільки власна нерухомість</u>. Та й землі тієї саме стільки, скільки набилося в череп. <u>Ніхто вже не надасть йому жодної позики</u>, раз він придбав собі цю останню ділянку, площею цілком достатню, щоб розстелити на ній купчу грамоту разом з дублікатом.</p>
---	--	---

У деяких випадках Ю. Андруховичу не вдалося зграбно наслідувати Бараньчака – наприклад, так трапилось з “артефактами”, докладно обговореними в статтях М. Соколянського та А. Савенця [3]. Як бачимо, С. Бараньчак вдало передав двозначність англійського “carriages” (гарматні лафети/портупей), сконструювавши гру слів “armatury-armaty”. В Андруховича не було аналогічної можливості, проте, напевно, було бажання використати цей прийом, тому гармати пов’язано з портупеями парою “артефакти-артилерія”. Зрозуміло, іронія Гамлета стає дуже натягнута: він указує на начебто більшу відповідність “артефактів” артилерії, хоч та відповідність тримається на тонкій волосині перших трьох літер. Водночас у Бараньчака і звукова, і семантична основа для Гамлетового зауваження значно надійніша:

<p>OSRIC The carriages, sir, are the hangers. [...] HAMLET The phrase would be more german to the matter, if we could carry cannon by our sides: I would it might be hangers till then. (5.2.147, 150–153)</p>	<p>OZRYK Armatury, mości książę, to inaczej rapcie. [...] HAMLET “Armatury” byłyby stosowniejsze, gdybyśmy przy bokach zaczęli nosić armaty. Zanim to nastąpi, wolę zwyczajne rapcie.</p>	<p>OЗРИК Артефакти, пане, це вся ота упряж. [...] ГАМЛЕТ Слово “артефакти” більше пасувало б до артилерії, хоча в такому разі ми змушені були б ходити з гарматами при боці. Поки до цього ще не дійшло, я волю називати це портупеями.</p>
--	---	---

Цікаво, що багато слів, наведених у статті проф. М. Соколянського як приклади “немотивованої модернізації”, знаходимо і в перекладі Бараньчака:
 (2.2.124) machine – maszyneria – машинерія;
 (2.1.21) may dishonour him – zaszargać reputację – без шкоди репутації;
 (1.2.214) upon the platform – na tarasie – на терасі.
 Знайшлися навіть “шахтарі” й “мінери-сапери”:

Well said, old mole! canst work i' the earth so fast? A worthy pioneer! (1.5.162–163)	Wybornie powiedziane, stary Krecie! Tak prędko ryjesz swój korytarz? Wzorowy <u>górnik!</u>	Цілком доречно Ти це додав, старий підземний кроте! Незлий би з тебе вийшов <u>прохідник</u> <u>У шахті.</u>
For 'tis the sport to have the engineer Hoist with his own petard (3.4.206–207)	Zabawne jest, gdy <u>sapera</u> rozrywa Własna petarda.	От лише як міна в руках <u>мінера</u> вибухне.

Те саме з перенесенням алюзії на театр “Глобус” із приміток у сценічну мову:

ROSENCRANTZ Ay, that they do, my lord; Hercules and his load too. (2.2.352)	ROSENCRANTZ A tak – dali sobie radę nawet z Herkulesem, tym z godła teatru “The Globe”.	РОЗЕНКРАНЦ Таки вони, принце – навіть Геркулеса з театру “Глобус” вони завалили.
--	--	---

Якщо припустити, що основним опорним текстом для українського перекладача був саме переклад Бараньчака, легко пояснити й дивні випадки “перекладацького свавілля”, як-от маврів, котрих нібито перемагав Гамлет-батько. Деякі відходження від Шекспіра в польському тексті (а їх, слід зауважити, небагато) увипуклюються у фрагментах українського перекладу, що виглядає прийнятним переформулюванням тексту Бараньчака – але не Шекспіра:

in which our valiant Hamlet (For so this side of our known world esteem'd him) Did slay this Fortinbras (1.1.84–86)	I Hamlet – słusznie sławny z waleczności <i>We wszystkich krajach znanych geografom</i> – Położył trupem przeciwnika.	Прийнявши виклик, переміг як завше (Його ж і маври переможцем знали) І Фортинбраса вклав.
--	---	---

Подібний випадок і з “країною з інших географій” – гарним розвитком образу, використаного Бараньчаком:

But that the dread of something after death, The undiscover'd country from whose bourn No traveller returns, puzzles the will (3.1.78–80)	Gdyby nam woli nie zbijała z tropu Obawa przed tym, co będzie po śmierci, Przed <i>nieobecną w atlasach krainą</i> , Skąd żaden jeszcze odkrywca nie wrócił,	Якби не страх – а що там, після смерті, У тій країні з інших географій, Що з неї не прийдуть мандрівники?
---	---	---

Задля справедливості варто визнати певну однобічність цього огляду, адже не бракує й випадків, де український текст істотно різниться від польського (можна згадати хоч би й переклад “at this dead hour” як “в пору мертв’яків”, відомі цитати-

стилізації під українську радянську поезію тощо). Однак центральне питання цього допису – чи можна оцінювати “Гамлет” Андруховича, плюси та мінуси його “перекладацької стратегії щодо Шекспіра” за традиційними принципами перекладознавства? Чи не втрачають напрацьовані перекладознавцями критерії сенсу в прикладенні до цього твору, попри його незаперечну художню цінність як літературного явища?

ЛІТЕРАТУРА

1. *Забужко О.* Лист [49] // *О. Забужко, Ю. Шевельов.* Вибране листування на тлі доби: 1992–2002. – К.: Факт, 2011.
2. *Коломієць А.* Новий український “Гамлет”: перекладацька стратегія Ю. Андруховича // *Мова і культура: Наук. щорічн. журнал.* – К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 8. – Т. 3. – Част. 2. – С. 349–356.
3. *Савенець А.* Не така гротескова стратегія, як її малюють // *ЛітАкцент*, 30 жовтня 2009 р.
4. *Соколянський М.* У полоні гротескової стратегії // *ЛітАкцент*, 12 грудня 2008 р.

Отримано 11 січня 2016 р.

м. Київ

